

УДК 351(477.84)"1941/1944"
DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215323

Микола МОСКАЛЮК

доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, індекс 46000 (Moskalyuk.mykola@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

Роман ПИРОЖИШИН

аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, індекс 46000 (roman.pyrozhyshyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5696-7358>

Бібліографічний опис статті: Москалюк, М., & Пирожин, Р. (2020). Структура та комплектація міських відділів НКДБ-МДБ в Тернопільській області у 1944–1947 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 166–179. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215323>.

СТРУКТУРА ТА КОМПЛЕКТАЦІЯ МІСЬКИХ ВІДДІЛІВ НКДБ-МДБ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ У 1944–1947 рр.

***Анотація.** У статті на основі історичних періоджерел та монографій досліджено структуру міських відділів Народного комісаріату державної безпеки та Міністерства державної безпеки (далі НКДБ-МДБ) в Тернопільській області, описано їх структурну трансформацію. Дано кількісну та якісну характеристику кадрового складу відділів НКДБ-МДБ, виділено основні тенденції і закономірності у виборі працівників, проаналізовано*

© Микола Москалюк, Роман Пирожин, 2020

національну приналежність, а також освітній рівень. **Мета дослідження** – окреслити структуру та її трансформацію, дати характеристику комплектації міських відділів НКДБ-МДБ у Тернополі, Кременці та Чорткові у 1944–1947 рр. **Методологія дослідження** опирається на принципи об'єктивності, історизму. Було застосовано історико-порівняльний метод, що дав можливість простежити і порівняти структуру НКДБ-МДБ на усіх стадіях трансформації та розвитку. А також методи статистики, аналізу і синтезу, які послужили для кількісної та якісної характеристики кадрів, систематизації отриманих результатів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше здійснено дослідження структури та комплектації міських відділів НКДБ-МДБ у містах Тернопіль, Кременець і Чортків. **Висновки** – після відновлення міських відділів НКДБ у 1944 р. спостерігалась гостра нестача кваліфікованих кадрів, подекуди відділи були заповнені лише на 50 %, а на роботу брали осіб, що закінчили лише кілька класів школи. Відділ та відділення комплектували шляхом переведення українців зі східних областей УРСР, росіян та білорусів. Варто відзначити, що у 1945 р. ситуація з наповненням кадрів поліпшилась, кількість працівників у середньому збільшилась на дві особи у керівному складі. У 1946 р. пройшла реорганізація НКДБ СРСР в Міністерство державної безпеки СРСР, до якого було приєднано і ГУКР «Смерш». У перших штатних розписах після реорганізації ми спостерігаємо реструктуризацію другого відділення, що входило до складу міських відділів, було утворено відділення контррозвідки та пошуку і оперативне відділення. З 1946 р. комплектація відділів та відділень поліпшується, як кількісно, так і якісно. Вільні посади стали рідкістю, а освітній рівень працівників зріс. Тенденція на підвищення якості кадрів збереглась і в 1947 р.: так, працівників, що закінчували лише кілька класів школи, у штатних розписах уже не було. Варто звернути увагу на відділення 2 – Н у складі Чортківського відділу, якого не було згідно зі штатним розписом 1946 р.

Ключові слова: НКДБ; МДБ; відділ; відділення; освіта; комплектація.

Mykola MOSKALIUK

PhD hab. (History), Professor, Department of History of Ukraine, Archeology and Special Branches of Historical Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil, Ukraine, postal code 46000 (Moskalyuk.mykola@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

Roman PYROZHYSYHN

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine, Archeology and Special Branches of Historical Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil, Ukraine, postal code 46000 (roman.pyrozhyshyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5696-7358>

To cite this article: Moskaliuk, M., & Pyrozhyshyn, R. (2020). Struktura ta komplektatsiia miskykh viddiliv NKDB-MDB v Ternopilskii oblasti u 1944–1947 rr. [Structure and staffing of the NKGB-MGB city departments in Ternopil region in 1944–1947]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 4/46, 166–179. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215323> [in Ukrainian].

**STRUCTURE AND STAFFING
OF THE NKGB-MGB CITY DEPARTMENTS
IN TERNOPIIL REGION IN 1944–1947**

Summary. *The article investigates the structural transformation of the city departments of the People's Commissariat for State Security and the Ministry of State Security (hereinafter NKGB-MGB) in Ternopil region on the basis of available historical sources and monographs. The authors give quantitative and qualitative characteristics of the staffing of the NKGB-MGB departments, highlight the main trends and patterns in the selection of employees and analyze the national affiliation and educational level. **The purpose of the study** is to outline the structure and its transformation, to characterize the staffing of the city departments of the NKGB-MGB in Ternopil, Kremenets and Chortkiv in 1944–1947. **The research methodology** is based on the principles of objectivity and historicism. The use of historical-comparative method made it possible to trace and compare the structure of the NKGB-MGB at all stages of transformation and development. As well as methods of statistics, analysis and synthesis, which served for the quantitative and qualitative characterization of personnel and systematization of the results. The scientific novelty is*

*that the structure and staffing of the city departments of the NKGB-MGB in the cities of Ternopil, Kremenets and Chortkiv were studied for the first time. **Conclusions** – after the restoration of the city departments of the NKGB in 1944, there was an acute shortage of qualified personnel, in some places the departments were filled only by 50%, and people who had completed only a few grades of school were hired. The departments and subdivisions were filled by transferred Ukrainians from the eastern regions of the USSR, Russians and Belarusians. It is worth noting that in 1945 the staffing situation improved, the number of employees increased by an average of two employees in the management staff. In 1946, the USSR NKGB was reorganized into the USSR Ministry of State Security to which Military Counterintelligence Agency "Smersh" was added. After the reorganization, we observed restructuring of the second subdivision which was part of the city departments, where the counterintelligence and search divisions and an operational division were formed. Since 1946, the staffing of departments and subdivisions was improving, both quantitatively and qualitatively. Vacancies became rare and the educational level of employees increased. The tendency to improve the quality of staff persisted in 1947, therefore employees with only elementary school behind them were no longer on the staff lists.*

Key words: NKGB; MGB; department; subdivision; education; staffing.

Постановка проблеми. Ефективність державної політики на місцях залежить від структури та кадрів, що її наповнюють. Реалізація політики СРСР, вкорінення радянської влади на західноукраїнських землях і знищення повстанського руху залежала від кількості та якості працівників органів НКДБ-МДБ. Саме завдяки суворій дисципліні та продуманій кадровій політиці радянська влада зуміла взяти під свій контроль українські землі. З огляду на це актуальності набуває вивчення теми: структура і комплектація міських відділів НКДБ-МДБ в Тернопільській області у 1944–1947 рр.

Аналіз останніх досліджень, публікацій та джерел. Дослідженню проблематики структури та комплектації міських відділів НКДБ-МДБ Тернопільській області (1944–1947) присвячено працю І. Біласа, в якій основний акцент робиться на репресії органів НКДБ-МДБ щодо місцевого населення. Окрім цього, автор називає і структурні підрозділи, що займались репресіями, а

також їх склад (Білас, 1994). Призначення особового складу на найвищі управлінські посади ми знаходимо у праці «Лубянка. Сталин и МГБ СССР». Також у ній вміщено листування найвищого керівництва МГБ зі Сталіним та накази (Хатусов, 2007). Керівний склад органів державної безпеки СРСР було описано у праці Н. Петрова «Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954 гг.», також автор дає роз'яснення функціоналів кожного з відділів, що входили до системи органів НКДБ-МДБ (Петров, 2010). У справах Галузевого державного архіву Служби безпеки України в Тернопільській обл. подано структуру, повну інформацію про особовий склад та комплектацію міських відділів. Однак ця тематика і досі залишається недостатньо вивченою та потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі і висвітленні структури та комплектації міських відділів НКДБ-МДБ в Тернопільській області у 1944–1947 рр. Основні завдання статті: висвітлити і проаналізувати структуру та комплектацію міських відділів НКДБ-МДБ; дати характеристику кількісного і якісного складу міських відділів НКДБ-МДБ.

Виклад основного матеріалу. Після того, як 15 квітня 1944 р. радянська армія витіснила німецьку з міста Тернопіль, у місті та області почалося відновлення органів радянської влади, в тому числі і структур НКДБ. 15 травня 1944 р. з'являються перші штатні розписи.

Так, Кременецький міський відділ НКДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Зайнятими були лише дві посади: начальника відділу та секретаря. Очільник відділу за походженням був українцем, даних про походження секретаря немає. Начальник відділу мав за спиною лише сім класів школи, відомості про освіту секретаря відсутні. До структури Кременецького міського відділу також входило друге відділення, що налічувало вісім можливих посад: начальника відділення, заступника начальника, двох старших оперуповноважених, трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого. Всі посади були зайняті. За походженням українцем був лише один працівник, начальник відділення, інші – були росіянами.

Четверо з працівників мали середню освіту, серед них і начальник відділу, інші четверо – нижчу середньої (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 1, т. 1, арк. 7зв.–8).

Тернопільський міський відділ НКДБ, як і Кременецький, налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Зайнятою була лише одна – начальника міського відділу. За походженням він був українцем та мав освіту нижчу середньої. До структури Тернопільського міського відділу входило друге відділення, що налічувало вісім можливих посад: начальника відділення, трьох старших оперуповноважених, трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого. Вільною залишилась посада оперуповноваженого. Троє з них за походженням були українцями, ще двоє росіянами, ще про двох працівників, зокрема і про начальника відділення, інформації не було. Двоє працівників мали середню освіту, ще двоє нижчу середньої, один з працівників – нижчу (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 1, т. 1, арк. 8–8зв.).

1 листопада 1944 р. вступив у силу новий штатний розпис, згідно з яким Кременецький міський відділ НКДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільними залишились посади: заступника начальника, секретаря, машиністки, вахтера та прибиральниці. За походженням українцем був лише начальник відділу, решту – були росіянами. Начальник відділу закінчив лише сім класів школи, один з працівників мав освіту нижчу середньої, один з працівників закінчив сім класів школи, а ще один – шість. У порівнянні із попереднім штатним розписом кількість місць у Кременецькому відділі залишилась та сама, але укомплектованість відділу зросла на дві особи. Друге відділення, що входило до його структури, складалось з восьми вакантних місць: начальника відділення, заступника начальника, двох старших оперуповноважених, трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого. Всі посади були зайняті. За походженням всі працівники були росіянами. Четверо працівників, включно з начальником відділення, мали середню освіту, один – нижчу середньої, а ще троє закінчили лише сім класів школи. Отже, в порівнянні з попереднім штатним розписом кількість

посад залишилась та сама, але національний склад змінився, начальником відділу став росіянин, що змінив українця (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 2, т. 2, арк. 21–22).

Тернопільський міський відділ НКДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільними залишились посади: заступника начальника, секретаря, машиністки, вахтера та прибиральниці. У відділі переважали українці, їх було троє, зокрема й начальник відділу, та один росіянин. Начальник відділу мав освіту нижчу середньої, один з працівників закінчив дев'ять класів школи, а ще двоє – чотири класи школи. У порівнянні із попереднім штатним розписом кількість місць в Тернопільському відділі залишилась та сама, але укомплектованість відділу зросла на дві особи, як і в Кременецькому. До структури Тернопільського міського відділу входило друге відділення, що налічувало вісім можливих посад: начальника відділення, трьох старших оперуповноважених, трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого. Вільною залишилась посада оперуповноваженого. В національному співвідношенні переважали росіяни, їх було шестеро, зокрема начальник відділення, один працівник був українцем. За освітою двоє працівників мали середню освіту, включаючи і начальника відділення, троє – нижчу середньої, один з працівників закінчив шість, а ще один – п'ять класів школи. Отже, в порівнянні з попереднім штатним розписом кількість посад у відділенні не змінилась, але національний склад змінився, зменшилась кількість українців – з трьох до одного. Можемо виділити тенденцію, що свідчить про зменшення кількості українців та збільшення кількості росіян в Кременецькому і Тернопільському міському відділі (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 2, т. 2, арк. 22–24).

Новий штатний розпис з'явився 1 лютого 1945 р., згідно з яким Кременецький міський відділ НКДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільними залишились посади: машиністки, вахтера та прибиральниці. У відділі переважали росіяни, їх було четверо, начальник відділу був українцем. Один з працівників мав вищу освіту, ще один – нижчу середньої, двоє, включно з начальником відділу, закінчи-

ли сім класів, ще один працівник – шість класів школи. Узагальнюючи, можна виділити чітку тенденцію поліпшення комплектації міських відділів протягом 1944–1945 рр. Збільшення кількості працівників відбувалося за рахунок росіян, які були членами партизанського загону ім. Медведєва, та заново прийнятими на роботу. Друге відділення, що входило до структури Кременецького міського відділу, складалося з восьми посад: начальника відділення, заступника начальника, двох старших оперуповноважених трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого. Всі посади були зайняті. У відділенні переважали росіяни, їх було семеро, українець один – начальник відділення. Середня освіта була в чотирьох працівників, серед них і начальника відділення, ще один працівник мав освіту нижчу середньої, решту – закінчили лише по сім класів школи (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 3, т. 1, арк. 8зв.–9).

Тернопільський міський відділ НКДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільними залишились посади: заступника начальника, машиністки, шофера та прибиральниці. У національному співвідношенні був паритет, двоє росіян та двоє українців, начальник відділу був росіянином. Начальник відділу мав освіту нижчу середньої, один з працівників закінчив вісім класів школи, по одному – п'ять, а ще один – чотири. До структури Тернопільського міського відділу входило друге відділення, що налічувало вісім можливих посад: начальника відділення, трьох старших оперуповноважених, трьох оперуповноважених та помічника оперуповноваженого, вільною залишилася посада оперуповноваженого. Переважали у відділенні росіяни, їх було шестеро, зокрема й начальник відділення, та один українець. Двоє працівників, серед них і начальник відділення мали середню освіту, троє – нижчу середньої, один із працівників закінчив шість класів школи, а ще один – п'ять. Отже, в порівнянні з попереднім роком кількість посад у відділах та відділеннях не змінилася, однак спостерігається поступове наповнення кадрами росіянами за походженням. Освітній рівень працівників бажає кращого, оскільки у відділеннях, в середньому

трьох-чотирьох працівників з восьми закінчували лише школу, тобто не мали спеціальної освіти (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 3, т. 1, арк. 9–10).

Наказом НКДБ СРСР № 00107 від 22 березня 1946 р., відповідно до постанови Верховної Ради СРСР від 15 березня 1946 р., НКДБ СРСР був перейменований в Міністерство державної безпеки СРСР, були перейменовані і місцеві управління і відділи НКГБ – в управління і відділи МДБ (Білас, 1994, с. 274).

Кардинальне розширення і зміна структури МДБ СРСР сталися 4 травня 1946 р., коли замість В. Меркулова міністром держбезпеки СРСР був призначений В. Абакумов, а очолюваний ним ГУКР «Смерш» МВС СРСР влився в МДБ СРСР (Хаустов, 2007, с. 17).

Після реорганізації перший штатний розпис управління МДБ в Тернопільській обл. з'являється 15 листопада 1946 р. Згідно з ним, Тернопільський міський відділ МДБ складався з восьми можливих посад: начальника відділу, заступника начальника відділу, двох старших оперуповноважених, двох оперуповноважених, помічника оперуповноваженого та секретаря-машиністки. Вільними залишилось дві посади: заступника начальника відділу та секретаря-машиністки. У відділі переважали українці, яких було четверо, серед них – і начальник відділу, та двоє росіян. Один з працівників мав середню освіту, двоє – нижчу середньої, нижчу освіту мав начальник відділу, один з працівників закінчив сім класів школи, а ще один – шість (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 4, т. 1, арк. 43).

Кременецький міський відділ МДБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільною залишилась лише посада прибиральниці. У відділі переважали українці, яких було четверо, а серед них і начальник відділу, працювали також двоє росіян та один білорус. Троє працівників мали середню освіту, включно з начальником відділу, один – нижчу, у двох за спиною було шість класів школи, а ще в одного – п'ять. У порівнянні з 1944–1945 рр. кількість і структура керівництва та секретаріату залишилась та сама, але поліпшилося наповнення кадрами. Друге відділення, що входило до складу міського відділу, протягом 1944–1945 рр. було реорганізоване у контррозвідально-

пошукове відділення і оперативне відділення. Відділення контррозвідки та пошуку налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі вони були зайняті. Усі працівники за походженням були росіянами. Двоє з них мали середню освіту, один – нижчу середньої, а ще один закінчив лише сім класів школи. Оперативне відділення теж налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого. Тут переважали росіяни, яких було троє, та один українець – начальник відділення. Очільник відділення та ще двоє працівників мали середню освіту, а один з працівників закінчив сім класів школи (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 4, т. 1, арк. 45–47).

У порівнянні із 1944–1945 рр., згідно із новим штатним розписом, було утворено ще один міський відділ, що функціонував у Чоркові і налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника відділу, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільною залишилась лише посада прибиральниці. У відділі переважали росіяни, яких було четверо, серед них і начальник відділення, та троє українців. Один з працівників мав вищу освіту, двоє – середню, начальник відділення мав освіту нижчу середньої, ще двоє працівників – нижчу освіту, а один працівник закінчив лише чотири класи школи. Відділення контррозвідки та пошуку налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі вони були зайняті. Більшість працівників були росіянами, зокрема і начальник відділення, та один українець. Один з працівників мав вищу освіту, середня освіта була у начальника відділу, ще у двох працівників – нижча середньої. Оперативне відділення налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого. У відділенні переважали росіяни, яких було троє, та один українець – начальник відділення. Один з працівників мав середню освіту, у начальника відділення була освіта нижча середньої, в одного працівника – нижча, ще один працівник закінчив лише дев'ять класів (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 4, т. 1, арк. 47–49).

У липні 1947 р. в дію вступив новий штатний розпис, згідно з яким Тернопільський міський відділ МДБ складався з восьми можливих посад: начальника відділу, заступника начальника відділу, двох старших оперуповноважених, двох оперуповноважених, помічника оперуповноваженого та секретаря-машиністки, всі посади були зайняті. Переважали у відділі українці, їх було п'ятеро, серед них і начальник відділення, а також троє росіян. Один працівник мав незакінчену вищу, троє – середню освіту, включно з начальником відділення, один з працівників мав освіту нижчу середньої, ще троє – нижчу освіту. У порівнянні з попереднім роком комплектація відділу була повною, його було доукомплектовано одним українцем та одним росіянином. Спостерігаємо також поступову тенденцію поліпшення якості кадрів, з кожним роком зростала кількість людей із середньою освітою (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, арк. 48–49).

Кременецький міський відділ МДБ складався з восьми можливих посад: начальника відділу, заступника начальника, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці. Вільною залишилась лише посада прибиральниці. У відділі було троє українців, серед них і начальник відділу, троє росіян та один білорус. Двоє працівників, серед яких і начальник відділення, мали середню освіту, троє – нижчу середньої, а ще двоє – нижчу освіту. У відділі було проведено ротацію, тому порівняно з попереднім роком кількість українців зменшилась з чотирьох до трьох, та зросла кількість росіян – з двох до трьох. Помітно зріс освітній рівень працівників, у відділі уже не було осіб, що закінчили п'ять-шість класів школи (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, арк. 50–51).

Відділення контррозвідки та пошуку налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі були зайняті. Усі працівники за походженням були росіянами. У трьох була середня освіта, включно з начальником відділення, в одного – нижча середньої. Оперативне відділення теж налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі вони були зайняті. У відділенні було двоє українців, включно з начальником відділення,

та двоє росіян. Очільник відділення та ще двоє працівників мали середню освіту, один – нижчу середньої (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, С1, арк. 51–52).

Чортківський міський відділ МГБ налічував вісім можливих посад: начальника відділу, заступника начальника відділу, секретаря, машиністки, шофера, двох вахтерів та прибиральниці, всі вони були зайнятими. У відділі переважали українці, яких було шестеро, включно з начальником відділу, та ще двоє росіян. Один працівник мав середню освіту, троє – нижчу середньої, включно з начальником відділу, ще четверо – нижчу освіту. В порівнянні з попереднім роком особовий склад відділу кардинально змінився, українці почали у ньому переважати. Можна також виділити чітку тенденцію на поліпшення якості кадрів, про що свідчить рівень освіти працівників, який порівняно з попереднім роком зріс (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, арк. 53–54).

Відділення контррозвідки та пошуку налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі вони були зайняті. У відділенні переважали росіяни, їх було троє, зокрема начальник відділення, та ще один українець. Один з працівників мав вищу освіту, ще двоє, включно з начальником відділення, – середню, один – нижчу середньої. Оперативне відділення теж налічувало чотири можливі посади: начальника відділення, двох старших оперуповноважених та одного оперуповноваженого, всі вони були зайняті. У відділенні переважали росіяни, їх було троє та один українець – начальник відділення. Один з працівників мав середню освіту, два – нижче середньої, серед них і начальник відділення, ще один працівник – нижчу освіту (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, арк. 54–45). До складу Чортківського міського відділу входило відділення 2 – Н, якого не було згідно з штатним розписом 1946 р. Метою цього відділення була боротьба з місцевим підпіллям, такі відділи було створено лише у західних областях УРСР, в Прибалтійських республіках та у БРСР (Петров, 2010, с. 47). Відділення складалось з п'яти можливих посад: начальника відділення, двох старших оперуповноважених, оперуповноваженого та начальника винищувального батальйону, жодна з посад не залишилась вільною. Переважали у відділенні росіяни, яких було п'ять, серед них і начальник відділення, та

один українець. Начальник відділення та ще двоє працівників мали середню освіту, ще двоє – нижчу середньої (ГДА СБУ ТО, ф. 8, оп. 1, спр. 5, т. 1, арк. 45). Отже, можемо виділити таку тенденцію: у відділеннях, що входили до складу міських відділів МДБ, переважали росіяни. Рівень освіти у відділеннях у порівнянні з 1946 р. теж зріс, працівників, що закінчували лише кілька класів школи, уже не було.

Висновки. Отже, після відновлення міських відділів НКДБ у 1944 р. спостерігалася гостра недостача кваліфікованих кадрів, подекуди відділи були заповнені лише на 50 %, а на роботу брали осіб, що закінчили лише кілька класів школи. Відділ та відділення наповняли шляхом переведення українців зі східних областей УРСР, росіян та білорусів. Варто відзначити, що у 1945 р. ситуація з наповненням кадрів поліпшилася, кількість працівників у середньому збільшилась на дві особи у керівному складі. У 1946 р. пройшла реорганізація НКДБ СРСР в Міністерство державної безпеки СРСР, до якого було приєднано і ГУКР «Смерш». У перших штатних розписах після реорганізації ми спостерігаємо реструктуризацію другого відділення, що входило до складу міських відділів, було утворено відділення контррозвідки та пошуку і оперативне відділення. З 1946 р. комплектація відділів та відділень поліпшується, як кількісно, так і якісно. Вільні посади стали рідкістю, а освітній рівень працівників зріс. Тенденція на підвищення якості кадрів збереглася і в 1947 р.: так працівників, що закінчували лише кілька класів школи у штатних розписах, уже не було.

Джерела та література

- Білас, І.** (1994). *Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр.* Київ: Либідь.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.
- Петров, Н.** (2010). *Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954 рр.* Москва: Звенья.
- Хаустов, В.** (Ред.). (2007). *Лубянка. Сталин и МГБ СССР. Март 1946–март 1953: документы высших органов партийной и государственной власти.* Москва: МФД Материк.

References

- Bilas, I.** (1994). *Represyвно-karalna systema v Ukraini 1917–1953 rr.* [*Repressive and punitive system in Ukraine 1917–1953*]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- HDA SBU TO – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU v Ternopilskii oblasti [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine in Ternopil region] [in Ukrainian].
- Petrov, N.** (2010). *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954 rr.* [*Who headed the state security agencies 1941–1954 pp.*]. Moskva: Zvenya [in Russian].
- Khaustov, V.** (Ed.). (2007). *Lubyanka. Stalin i MGB SSSR. Mart 1946 – mart 1953: dokumenty vysshikh organov partiynoy i gosudarstvennoy vlasti* [*Lubyanka. Stalin and the USSR Ministry of State Security. March 1946 – March 1953: Documents of the highest bodies of party and state power*]. Moskva: MFD Materik [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2020 р.